

04. İlkokul Türkçe Ders Kitaplarının Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi¹

Şeyma Nur GÜLER²

İslim Derya DENİZ³

APA: Güler, Ş. N. & Deniz, İ. D. (2024). İlkokul Türkçe Ders Kitaplarının Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 47-74. DOI: 10.29000/rumelide.1471642.

Öz

Savunmasız bireylerin başkaları tarafından baskı altına alınmama hakkı en önemli insan haklarından biridir. En savunmasız bireylerin ise çocuklar olduğu düşünöldüğü için insan hakları, toplumdaki çocukların haklarıyla başlamalıdır. Nitekim çocukların haklarının korunması ve uygulanması için birçok ölkede tarafından kabul görmüş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde (BMÇHS) çocuklara haklarının öğretilmesi gerektiği de yer almaktadır. Bu hakların öğretilmesi resmi ve resmi olmayan yollarla gerçekleştirilebilir. Resmi olarak öğretim programlarında çocuk haklarına yer vererek çocuklara hakları öğretilir. Öğretim programlarının yansıtıldığı materyallerden birisi de ders kitaplarıdır. Türkçe ders kitaplarının, çocuk haklarının öğretiminde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu bağlamda, bu araştırma ilkököl Türkçe ders kitaplarının BMÇHS tanımladığı dört temel hak (yaşama hakkı, gelişme hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı) kategorisi açısından incelenmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda, Türkçe ders kitaplarındaki metinler ele alınarak çocuk haklarına yer verilme durumu bakımından incelenmiştir. Araştırma sonuçları, tüm kademelerdeki ilkököl Türkçe ders kitaplarının yaşama hakkı, gelişme hakkı, katılım hakkı ve en az korunma hakları olmak üzere dört ana kategori üzerinde yoğunlaştığını göstermiştir. Ayrıca, ilkököl düzeyindeki Türkçe ders kitaplarının genel olarak bu temel haklara odaklandığı ve içeriklerinde bu haklara yer verdiği görölmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, çocuk hakları eğitimi, Türkçe ders kitapları

- ¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
FİNANSMAN: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %19
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 08.03.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1471642
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
- ² Uzman Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı / Expert Teacher, Ministry of National Education (Gaziantep, Türkiye), seymagu6@gmail.com, **ORCID ID:** 0009-0004-3147-525X, **ROR ID:** https://ror.org/0ojpga9g46, **ISNI:** 0000000121794856, **Crossref Funder ID:** 501100013898
- ³ Arş. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı / Res. Assist. Dr., Gaziantep University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Department of Curriculum and Instruction (Gaziantep, Türkiye), akademikphd13@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0003-3089-8766 **ROR ID:** https://ror.org/02ovvc407, **ISNI:** 0000 0001 0704 9315, **Crossref Funder ID:** 501100008836

Analysis of Primary School Turkish Textbooks in the Context of Children's Rights⁴

Abstract

The right of vulnerable individuals not to be oppressed by others is one of the most important human rights. As children are considered to be the most vulnerable ones, human rights should start with the rights of children in society. The United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC), which has been accepted by many countries for the protection and implementation of children's rights, also states that children should learn their rights. Teaching these rights can be done in formal and informal ways. Officially, children can be taught their rights by including children's rights in curricula. One of the materials in which curricula are reflected is textbooks. Turkish textbooks have an important place in teaching children's rights. In this context, this study aimed to analyze primary school Turkish textbooks in terms of the four categories of fundamental rights (right to life, right to development, right to protection and right to participation) defined by the UNCRC. Accordingly, the texts in Turkish textbooks were analyzed in terms of their inclusion of children's rights. The results of the study showed that primary school Turkish textbooks at all levels concentrated on four main categories: the right to life, the right to development, the right to participation and the right to protection. Furthermore, it was observed that Turkish textbooks at the primary school level generally focus on these fundamental rights and include these rights in their content.

Keywords: Children's rights, children's rights education, Turkish textbooks

1. Giriş

İnsan hakları, bireyin doğuştan sahip olduğu haklardır ve bu hakların temelinde insanın doğal ihtiyaçları bulunmaktadır. İnsan, temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağını, insan hakları ilkeleriyle elde eder. İnsan hakları, gerçek anlamda kişinin insan olduğu için sahip olduğu haklar olarak ifade edilmektedir (Donnelly, 2013, s.7). En önemli insan haklarından biri, savunmasız bireylerin başkaları tarafından tahakküm altına alınmama hakkıdır. En savunmasız bireyler ise çocuklardır. Bu nedenle insan hakları, toplumumuzdaki ve ailelerindeki çocukların haklarıyla başlanması gerektiği düşünülmektedir (Westman, 1999). Bu nedenle insan haklarının dayanaklarından yararlanılarak hazırlanan çocuk haklarını erken yaşlarda çocuklara kazandırmanın doğru bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Çocuk hakları kavramı, geniş bir açıdan toplumsal, felsefi, ahlaki ve hukuksal boyutları içeren bir kavramdır (Akyüz, 2001).

Birleşmiş Milletler tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen ve 54 maddeden oluşan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) ise bu alanda önemli bir belge niteliğindedir. BMÇHS,

⁴ **Statement:** It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 19

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 08.03.2024-Acceptance Date: 20.04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1471642

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

çocuklara yaşama hakkı, gelişme hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı olmak üzere dört temel hak tanımlanmış ve sözleşme kapsamında bu haklar güvence altına alınmıştır. BMÇHS`yi, Türkiye dâhil olmak üzere yaklaşık 142 ülke imzalayarak veya onay ve katılım süreçlerini tamamlayarak taraf devlet statüsüne geçmiştir. (Yıldırım Doğru vd., 2015). BMÇHS, çocukların tüm haklarını kapsamlı bir şekilde düzenleyen hukuki bir belge olarak nitelendirilebilir. Genel olarak, bu sözleşme aracılığıyla çocuklara, genel insan haklarıyla bağlantılı olarak bir dizi hak tanınmıştır (Akyüz, 2000). Çocukların, yasalar ve sözleşmelerle tanınan hakları hakkında bilgi sahibi olmaları, onların temel bir hakkı olarak kabul edilmektedir (Türkyılmaz & Kuş, 2014). Sözleşmede belirtilen çocuk haklarını koruma ve çocuklara bu hakları öğretme sürecinde çeşitli unsurlar ve değişkenler bulunmaktadır. Toplum, aile, devlet, eğitim sistemi ve ulusal ile uluslararası sözleşmeler, bu bileşenlerin birer unsuru olarak kabul edilmektedir. Çocuklara haklarını öğretmek eğitim yoluyla gerçekleştirilir. Çocuk hakları eğitiminde temel hedef, çocukların sosyal, kültürel, ekonomik ve kişisel haklarının çeşitli bağlamlarda uygulanmasını sağlamak ve bu hakları çocuklara öğretmektir (Merey & Kuş, 2014). Çocuklar, doğdukları andan itibaren birçok değişken etkileşimle karşılaşmaktadır ve bu nedenle kendi haklarının farkında olmaları önemlidir (Turan, 2011). Çocukların haklarını öğrenme ve bu hakları günlük yaşantılarına entegre etme sürecinde, yetişkinlere önemli sorumluluklar yüklenmektedir (Büyükalın & Harmankaya, 2019). BMÇHS'nin 42. maddesi, çocuk haklarının hem yetişkinlere hem de çocuklara öğretilmesini öngörmektedir. Sözleşmeyi kabul eden devletler, çocuklara ve yetişkinlere çocuk haklarını öğretme sorumluluğunu taşırlar.

İlkokullarda çocuk hakları eğitimine vurgu yapabilmek, çocuk haklarının sınıf ve okul ortamında etkin bir şekilde hayata geçirilmesiyle mümkün olabilir (Uluç, 2008). Öğrencinin yaş ve bilgi düzeyine uygun bilişsel ve duyuşsal yetenekleri destekleyen zengin içerikli metinlerden oluşan, öğretim programının temel prensiplerine dayalı olarak hazırlanan, içeriğindeki bilgileri öğretmen tarafından öğrenciye ileten, basılı eğitim ve öğretim materyalleri olarak tanımlanabilir (Çeçen & Çiftçi, 2007). Öğretim programlarının ele aldığı ilkeler doğrultusunda hazırlanan ders kitapları (Çeçen & Çiftçi, 2007) çocuk hakları eğitimi açısından kaynak niteliğindedir.

Kitap içeriklerinin çocuk hakları bakımından değerlendiren bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Nayır ve Kepenekci'nin (2011) çalışmasıdır. İlgili çalışmada, ilköğretim birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar olan Türkçe öğrenci ders kitaplarının içeriğinde çocuğun katılım haklarına ne ölçüde yer verildiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonunda ilköğretim birinci kademe düzeyindeki Türkçe ders kitapları incelendiğinde, çocuğun katılım haklarına daha fazla vurgu yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu düzeyde, öğrencilere daha aktif bir rol verilmiş ve katılım haklarına daha geniş bir şekilde değinilmiştir. Ancak, ilköğretimin ikinci kademesinde durum farklılık göstermiştir. Bu kademe, birinci kademeye kıyasla çocuğun katılım haklarına daha az vurgu yapıldığı belirlenmiştir. Öğrencilerin katılım haklarına yönelik içeriklerin azalmasıyla birlikte, öğrencilerin etkin katılımına yönelik fırsatların da azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bir diğer çalışma Büyükalın ve Harmankaya'nın (2019) çalışmasıdır. Çalışma, ödüllü resimli çocuk kitaplarında yer alan görseller ve metinlerin içeriğini analiz ederek çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarına ne ölçüde vurgu yapıldığını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ödüllü resimli çocuk kitaplarında çocuk haklarına dair vurguların sırasıyla yaşama hakları, gelişme hakları, korunma hakları ve katılım hakları şeklinde sıralandığı gözlemlenmiştir. Özellikle yaşama haklarına, çocukların temel yaşam gereksinimleri ve haklarına yönelik vurguların daha fazla olduğu belirlenmiştir. Gelişme hakları da önemli bir yer tutarken, korunma haklarına yönelik vurguların devam ettiği ancak katılım haklarına daha az vurgu yapıldığı gözlemlenmiştir.

Kitap içeriklerini çocuk hakları bakımından değerlendiren Türkyılmaz ve Kuş (2014), Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından çocuklara tavsiye edilen 100 temel kitap içerisinde en fazla okunan eserlerde çocuk haklarına ne ölçüde vurgu yapıldığını belirlemek amacıyla bir çalışma yürütmüştür. Araştırmanın verileri, doküman incelemesi yöntemi kullanılarak toplanmış olup, kitaplardaki yaşama, gelişme, koruma ve katılım haklarına dair olumlu ve olumsuz ifadeler tespit edilerek detaylı bir içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, çocuk hakları arasında en temel olan yaşama ve korunma haklarına dair kitaplarda sıkça olumsuz ifadelerin yer aldığı belirlenmiştir. Bu durum, çocukların yaşama ve korunma haklarına ilişkin olumsuz temaların kitaplarda belirgin bir şekilde öne çıktığını göstermektedir. Ayrıca, katılım haklarına ise yeterli vurgunun yapılmadığı, bu haklara dair ifadelerin sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kepeneci ve Aslan (2011) ise Türkiye'de okul öncesi dönem çocuk edebiyatı eserlerinde çocuk haklarının nasıl sunulduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, okul öncesi dönem çocuk kitaplarında yaşama haklarına daha fazla vurgu yapıldığı, ancak katılım haklarına daha az yer verildiği gözlemlenmiştir. Çocuğun yaşama ve gelişme haklarının öncelikli olarak değerlendirildiği bu kitaplarda, özellikle yaşama haklarına daha fazla vurgu yapılarak çocuk haklarına ilişkin önceliklerin bu yönde şekillendiği belirtilmiştir.

Kitap içeriklerini çocuk hakları bakımından değerlendiren Sarı (2019) çocuk kütüphanelerinde bulunan okul öncesi çocuk kitaplarının çocuk haklarına ne ölçüde yer verdiğini belirlemek amacıyla bir çocuk kütüphanesinde bulunan 200 kitabı incelemiştir. İnceleme sonucunda, 200 kitaptan 92'sinde herhangi bir çocuk hakkına dair ifadeye rastlanmadığı, 108 kitapta ise sırasıyla gelişme, yaşama, korunma ve katılım haklarına yer verildiği tespit edilmiştir. Çocuğun gelişme hakları arasında eğitim hakkının ön plana çıktığı ifade edilmiştir.

Turan (2011) çalışmasında "Her Güne Bir Masal" adlı kitapta çocuk haklarına ne ölçüde ve hangi şekillerde yer verildiğini belirlemiştir. Çocuk haklarını yaşama hakkı, gelişme hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı olmak üzere dört alt kategoriye ayırmış ve her bir alt kategoriye, içerdiği çocuk hakları açısından olumlu ve olumsuz yönler açısından değerlendirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, masalarda en fazla olumsuz kullanımın korunma hakkına ait olduğu görülmüştür. Bu durumu sırasıyla gelişme haklarına yönelik olumlu ifadeler ve korunma haklarına yönelik olumlu ifadeler takip etmiştir.

Martínez-Bello vd. (2020) ise insan hakları eğitiminin okul öncesi ders kitaplarındaki açık ve örtük temsilini analiz etmeyi amaçlayan bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın nicel ve nitel sonuçları, okul öncesi ders kitaplarında çocuk haklarından açıkça bahsedilmediğini, sorumlulukların öğretilmesine aşırı odaklanıldığını, çocukluğun çarpıtılmış bir şekilde temsil edildiğini, çocuk haklarından sorumlu olanların temsil edilmediğini, yetişkinlerin güç kaybından kaçınmak için bir gerekçe bulunduğunu göstermiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, ders kitaplarında hakların ele alınma durumunun incelendiği görülürken ilkökul Türkçe ders kitaplarının çocuk haklarının dört temel kategorisi açısından incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak, çocuk haklarının öğretiminde Türkçe ders kitapları önemli bir yere sahiptir. Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde çocuklara sahip olunan haklar ve değerler aktarılabilir. Çocukların sahip oldukları haklardan haberdar olmalarını ve kullanmalarını sağlamakta rehber olan öğretmenler, Türkçe ders kitabındaki metinlerden yararlanabilirler. Hazırlanan Türkçe ders kitaplarının, çocuk hakları öğretimine uygun şekilde hazırlanması gerektiği düşünülmektedir (Nayır & Kepeneci, 2011). Nitekim ilkökul eğitimi, çocuklar arasında çocuk haklarına

dair farkındalık oluşturulması açısından kritik bir rol oynamaktadır (Toğrulca, 2019). Okulda gerçekleştirilen dersler aracılığıyla çocuk hakları eğitimi, öğrencilere hakları ve sorumlulukları konusunda bilgi verilmesini sağlayarak, okul ortamında çocukların haklarını anlamalarına ve bu haklara uygun sorumluluklar kazanmalarına yönelik önemli bir rol oynayabilir (Nayır & Kepenekci, 2011). Bu sorumluluklar, öğretimde materyal olarak kullanılan ders kitapları aracılığıyla kazandırılabilir. Çocuklar, günlük olaylarla ilgili deneyim kazanarak dünya ile ilgili bilgilerini, kişisel duyarlılıklarını, hayal dünyalarını, yaratıcılıklarını ve iletişim becerilerini kitaplar aracılığıyla geliştirebilirler (Demircan, 2006).

Bu sebeple, bu çalışma ilkokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri BMÇHS’de yer alan dört hak kategorisi (yaşama, gelişme, korunma ve katılım) bakımından incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda dört alt probleme cevap aranmıştır:

1. İlkokul Türkçe ders kitapları metinlerinde BMÇHS’de çocuklara tanınan yaşama hakkı nasıl ele alınmıştır?
2. İlkokul Türkçe ders kitapları metinlerinde; BMÇHS’de çocuklara tanınan gelişme hakkı nasıl ele alınmıştır?
3. İlkokul Türkçe ders kitapları metinlerinde; BMÇHS’de çocuklara tanınan koruma hakkı nasıl ele alınmıştır?
4. İlkokul Türkçe ders kitapları metinlerinde; BMÇHS’de çocuklara tanınan katılım hakkı nasıl ele alınmıştır?

Araştırmadan elde edilen sonuçların, Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çocuk haklarının da göz önünde bulundurularak hazırlanmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, elde edilen sonuçların alanyazına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Elde edilen bulgulardan, çocuk haklarına uygun eğitim materyalleri geliştirmek ve öğretim süreçlerini iyileştirmek amacıyla faydalanılabilir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

İlkokul Türkçe ders kitaplarının çocuk hakları bağlamında incelendiği bu araştırmanın modeli nitel olup çalışılan konunun ayrıntılı şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın amacına uygun olarak ise nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntem, kitaplar, gazete yazıları, akademik makaleler ve kurumsal raporlar dâhil olmak üzere çeşitli belge türlerinin analiz edilmesinden oluşur (Morgan, 2022). Belgelerin incelenmesi veya değerlendirilmesine yönelik sistematik bir süreç takip edilir (Bowen,2009). Doküman analizi, genellikle diğer araştırma yöntemlerini tamamlayıcı bir nitelik taşımasına rağmen, bağımsız bir araştırma yöntemi olarak da kullanılabilir (Kıral, 2020). Eğitim sahasında, eğitim programları, ders içerikleri, bir eğitimin etkililiği ve eğitim uygulamaları, doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenebilir (Sak, vd., 2021).

İlkokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çocuk hakları bağlamında incelendiği bu çalışmada, Türkçe ders kitapları araştırmacıların hiçbir müdahalesi olmadan hazırlanmış veri toplama aracıdır. Ders kitaplarının çocuk hakları bağlamında incelemesinde doküman analizi yönteminin, derinlemesine bir analiz ve değerlendirme süreci sağlamak için uygun olduğu düşünülmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmadaki veriler, MEB Talim ve Terbiye Kurulunun resmi olarak onayladığı ilkokul 1. Sınıf Türkçe ders kitabından (2021), ilkokul 2. Sınıf Türkçe ders kitabından (2023), ilkokul 3. Sınıf Türkçe ders kitabından (2021) ve ilkokul 4. Sınıf Türkçe ders kitabından (2023) temin edilmiştir. İnceleme kapsamında, belirtilen Türkçe ders kitaplarında bulunan yazılı metinler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

MEB yayınları kitapları, Türkçe Dersi Öğretim Programının (MEB, 2019) belirlediği temalar ve içeriklerle uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır. Bu doğrultuda, araştırmada incelenen ilkokul Türkçe ders kitaplarına dair bilgilere aşağıda yer verilmiştir:

İlkokul 1. Sınıf MEB Yayınları Türkçe Ders Kitabı: 158 sayfadan oluşmaktadır ve kitapta dört temaya yer verilmiştir. Bu temalar sırasıyla; Çocuk Dünyası, Doğa ve Evren, Millî Mücadele ve Atatürk, Bilim ve Teknoloji şeklindedir. Her temada bir dinleme metni, üç okuma metni, bir serbest okuma metnine yer verilmiştir.

İlkokul 2. Sınıf MEB Yayınları Türkçe Ders Kitabı: 256 sayfadır ve sekiz temadan oluşmaktadır: Erdemler, Millî Mücadele ve Atatürk, Çocuk Dünyası, Doğa ve Evren, Sağlık ve Spor, Bilim ve Teknoloji, Millî Kültürümüz ve Okuma Kültürü şeklindedir. Her temada bir dinleme metni, üç okuma metni, bir serbest okuma metnine yer verilmiştir.

İlkokul 3. Sınıf MEB Yayınları Türkçe Ders Kitabı: 280 sayfadan oluşmaktadır. Sekiz temaya yer verilmiştir: Birey ve Toplum, Millî Mücadele ve Atatürk, Erdemler, Millî Kültürümüz, İletişim, Bilim ve Teknoloji, Çocuk Dünyası, Sağlık ve Spor. Her temada bir dinleme metni, üç okuma metni, bir serbest okuma metnine yer verilmiştir.

İlkokul 4. Sınıf MEB Yayınları Türkçe Ders Kitabı: 267 sayfadır. Sekiz temaya yer verilmiştir: Okuma Kültürü, Millî Mücadele ve Atatürk, Erdemler, Bilim ve Teknoloji, Doğa ve Evren, Millî Kültürümüz, Çocuk Dünyası, Sağlık ve Spor şeklindedir. Her temada bir dinleme metni, üç okuma metni, bir serbest okuma metnine yer verilmiştir.

Bu çalışmada, ilkokul Türkçe ders kitaplarının temalarında yer alan okuma metinleri analiz edilmiştir.

2.3. Veri Analizi

Bu aşamada, nitel veri analizi için betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel analizde, veriler belirli temalar veya kavramlar temelinde önceden belirlenen bir çerçeve içinde değerlendirilir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Betimsel analiz, nitel veri araçlarının ayrıntılı sınıflandırma gerektiren verileri çözümlene amacıyla kullanılmaktadır (Baltacı, 2019).

Veriler önceden belirlenen temalar ve kavramlar temelinde detaylı bir sınıflandırmayla analiz edilmiştir. İlgili ders kitaplarının içeriği, çocuk hakları açısından değerlendirilerek, öğrencilere sunulan metinlerin çocuk hakları ilkeleriyle uyumlu olup olmadığına dair ayrıntılı bir çözümlene yapılmıştır. Temalar, BMÇHS'de belirtilen dört temel hak çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu temalar şunlardır: yaşam hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı. Kodlamalar ise BMÇHS'de yer alan maddeler temel alınarak yapılmıştır. Örneğin, "1.a (Madde-6) Temel yaşama hakkı, hayatta kalma ve gelişme hakkının

korunması” kodu BMÇHS’de yer alan madde 6’ya işaret etmektedir. Bulgular bölümünde her kodun hangi maddeye işaret ettiği yer almaktadır.

Kitap içerisindeki temalar, detaylı bir şekilde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Her tema metni, kendi içinde öne çıkan özelliklere odaklanılarak, analitik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Kitaptaki temalar ise, tema, sınıf seviyesi ve temanın kitaptaki sırasını belirtecek biçimde kodlanmıştır. Örneğin, “T.1.5” Birinci sınıf beşinci tema şeklinde kodlanmıştır.

Bu doğrultuda, birinci sınıf seviyesinde yer alan kitaptaki temalar sırasıyla; Çocuk Dünyası “T.1.5.”, Doğa ve Evren “T.1.6”, Millî Mücadele ve Atatürk “T.1.7”, Bilim ve Teknoloji “T.1.8” şeklindedir.

İkinci sınıf seviyesinde yer alan temalar sırasıyla; Erdemler “T.2.1”, Millî Mücadele ve Atatürk “T.2.2”, Çocuk Dünyası “T.2.3”, Doğa ve Evren “T.2.4”, Sağlık ve Spor “T.2.5”, Bilim ve Teknoloji “T.2.6”, Millî Kültürümüz “T.2.7” ve Okuma Kültürü “T.2.8” şeklindedir.

Üçüncü sınıf seviyesinde yer alan temalar sırasıyla; Birey ve Toplum “T.3.1”, Millî Mücadele ve Atatürk “T.3.2”, Erdemler “T.3.3”, Millî Kültürümüz “T.3.4”, İletişim “T.3.5”, Bilim ve Teknoloji “T.3.6”, Çocuk Dünyası “T.3.7”, Sağlık ve Spor “T.3.8” şeklindedir.

Dördüncü sınıf seviyesinde yer alan temalar ise sırasıyla Okuma Kültürü “T.4.1”, Millî Mücadele ve Atatürk “T.4.2”, Erdemler “T.4.3”, Bilim ve Teknoloji “T.4.4”, Doğa ve Evren “T.4.5”, Millî Kültürümüz “T.4.6”, Çocuk Dünyası “T.4.7”, Sağlık ve Spor “T.4.8” şeklindedir.

3. Bulgular ve yorum

3.1. Birinci alt probleme dair bulgular ve yorum

Birinci alt problem kapsamında, ilkokul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler, çocukların yaşama hakkı bakımından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, yaşama hakkı temasında yer alan kodların hangi kitaplarda ve kitaplardaki hangi temalarda yer aldığı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Yaşama hakları bakımından kitaplardaki temaların içerdiği haklar

Tema	Kodlar	Ders Kitaplarındaki Temalar	f
Yaşama Hakkı	1.a (Madde-6) Temel yaşama hakkı, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	T.1.6, T.1.7, T.1.8, T.2.1, T.2.2, T.2.3, T.2.4, T.2.5, T.2.6, T.2.7, T.2.8, T.3.1, T.3.2, T.3.3, T.3.4, T.3.5, T.3.6, T.3.7, T.3.8, T.4.1, T.4.2, T.4.3, T.4.4, T.4.5, T.4.6, T.4.7, T.4.8	73
	1.b. (Madde-24)	T.2.5, T.3.4, T.3.8, T.4.8	34

Tema	Kodlar	Ders Kitaplarındaki Temalar	f
	Sağlık hizmetlerinden faydalanma veya sağlığın korunması hakkı		
	1.c. (Madde-26)	T.4.8	8
	Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı		
	1.d. (Madde-27)	T.1.5, T.1.6, T.2.1, T.2.3, T.2.7, T.3.5, T.4.2, T.4.6,	15
	Uygun yaşam standartlarına erişim hakkı		
	1.e. (Madde-31)	T.1.5, T.1.6, T.1.7, T.1.8, T.2.7, T.3.6, T.3.7, T.4.7,	41
	Dinlenme, eğlence/kültürel faaliyetlere katılım veya boş vakitlerini değerlendirme hakkı		

Tablo 1 incelendiğinde, ilkököl Türkçe ders kitaplarında temel yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkına, sağlık hizmetlerinden faydalanma veya sağlığın korunması hakkına, sosyal güvenlikten yararlanma hakkına, uygun yaşam standartlarına erişim hakkına ve dinlenme, eğlence/kültürel faaliyetlere katılım veya boş vakitlerini değerlendirme hakkına yer verildiği görülmektedir. Kitaplarda, yaşama hakkı, okuma kültürünün vurgulanması ve çocuklara okuma alışkanlığı kazandırma çabaları etrafında şekillenmiştir. Yaşama hakkı, özellikle gelişme hakkının korunmasıyla birlikte ele alınmıştır. Ayrıca, çocukların hayal dünyasına vurgu yaparak kitaplar aracılığıyla bu hayal dünyasına nasıl katkıda bulunulabileceğine dikkat çekilmiş ve yaşama hakkı bağlamında genel olarak çocuk haklarına vurgu yapılmıştır.

Temalarda, uygun yaşam standartlarına sahip olma konusu sıkça ele alınmış, yaşama hakkı eğlence hakkı ile de ilişkilendirilerek geniş bir çerçeve sunulmuştur. Kitaplarda yer alan cümlelerin çoğunda, öğrencilere bu kavramları anlamaları ve değer vermeleri için yaşama haklarına doğrudan veya dolaylı olarak atıfta bulunulmuştur. Bu şekilde, öğrencilere yaşama haklarının önemini vurgulamak ve bu kavramları anlamalarını sağlamak amacıyla etkili bir öğretim yaklaşımı benimsenmiştir.

İlkokul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarında ortak olarak işlenen temalardan biri, "Çocuk Dünyası" temasıdır. Bu temada, öğrencilere çocukların düşleri ve hayata bakış açıları metinler aracılığıyla sunulmaktadır. Çocuk dünyası teması, öğrencilere kendi yaşantılarına ve hissettiklerine dair duyarlılık geliştirmeyi hedeflemektedir. Metinler, çocukların düşlerini ve yaşadıkları deneyimleri içererek, öğrencilere empati kurma ve farklı bakış açılarını anlama fırsatı tanımıştır. Bu bağlamda, çocuk dünyası teması çerçevesinde çocukların yaşama haklarına vurgu yapılmıştır. Örnek cümleler aşağıda yer almaktadır:

Minik Beyaz Uçurtma: — Ama ben uçmayı bilmiyorum ki! Nasıl uçacağım? Kanat mı çırpacağım, kuyruğumu mu sallayacağım, dedi. Sadece rüzgâra kendini bırak ve gökyüzünün tadını çıkart. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 78)

Yaşasın sonunda benim de oynayabileceğim bir oyun var! (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s. 28)

Kurbağa bağırması: vırak da vırak lütfen beni yuvama geri bırak! (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s. 37)

İlkokul Türkçe ders kitaplarında ortak olarak işlenen bir diğer tema ise, Milli Mücadele ve Atatürk temasıdır. Bu temada, öğrencilere geçmişteki önemli olaylar aracılığıyla Türkiye'nin bağımsızlığını

kazanma süreci anlatılmakta, özellikle Milli Mücadele dönemine vurgu yapılmaktadır. Çocuklara, ülkelerinin bağımsızlık mücadelesinde savaşın bir parçası olma olasılığına dair farkındalık kazandırılmıştır. Bu bağlamda, savaşın yaşama haklarına zarar veren yönleri vurgulanarak özgürce yaşamın ne kadar önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Savaşın yaşama hakları açısından zararlı yönlerinin vurgulanması, öğrencilerin barış, özgürlük ve adalete duyarlı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağladığı düşünülmektedir. Kitaplarda bu duruma örnek cümleler şunlardır:

Milletin bağrından temiz bir nesil yetişiyor. Bu eseri onlara bırakacağım ve gözüüm arkada kalmayacak. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 45)

Düşman bu topraklara bir daha basacak olursa onu buradan koyacağım. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 53)

İnançta hür yetiştirdin bizi. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 59)

İlkokul Türkçe ders kitaplarında ortak olarak işlenen bir diğer tema, Bilimve Teknoloji temasıdır. Bu temada, teknolojik gelişmelerin tarihsel gelişimi ve bu gelişmelerin günlük yaşantımıza olan etkileri gibi konular öne çıkarılmıştır. Kitaplarda, çocukların bilgi kaynaklarına erişim hakkı ve onlar için uygun yaşam standartlarına dair vurgular yapılarak yaşam haklarına odaklanılmıştır. Tarihsel süreç içindeki önemli teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin günlük yaşamımıza nasıl katkı sağladığı konuları, öğrencilere kavramsal bir çerçeve sunmuştur. Aynı zamanda, bilgiye ulaşma hakkı ve yaşam standartları gibi kavramlar, öğrencilerin bilgiye erişim haklarını anlamalarına yardımcı olabilir. Bilim ve teknoloji teması, çocuklara daha iyi bir yaşam standardına ulaşma, bilgiye erişim ve teknolojinin hayatlarını nasıl zenginleştirdiği konularında farkındalık kazandırmayı hedefler. Bu da öğrencilere, bilim ve teknolojinin toplumsal kalkınma ve yaşam kalitesi üzerindeki olumlu etkilerini anlama ve değerlendirme yetisi kazandırabilir. İlgili temada yer alan yaşama haklarına dair örnek metinler aşağıda yer almıştır:

Elektronik hiçbir aletin olmadığı bu yer sanki bir gezegendi. Hiçbir şey ekranda gördüklerine benzemiyordu. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s. 121)

Cep telefonundan bıkınca tablete, tableten bıkınca bilgisayara koşuyorlardı internetsiz bir hayat düşünemiyorlardı. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s. 120)

... Herhangi bir şey seni büyüyorsa sen de büyük bir bilim insanı olabilirsin! (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 109)

İlkokul Türkçe birinci, ikinci ve dördüncü sınıf ders kitaplarında işlenen Doğa ve Evren temasında, hayvanların ve bitkilerin yaşam hakları ile doğal çevrenin korunması gibi konular ele alınmıştır. Tema içeriği, doğa eğitimi ilkeleriyle yaşama hakları kavramlarını birleştirerek, özellikle çocuklara ekolojik bilinç kazandırma amacını taşıdığı görülmüştür. Doğa ve evren temasının içeriğinde, çocuklara doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması gerektiği ifade edilerek doğa ile uyumlu bir yaşam biçiminin önemine vurgu yapılmıştır. Bu tema, çocukların doğayla iç içe olmalarını, doğal kaynakların korunmasına katkıda bulunmalarını ve çevresel duyarlılıklarını geliştirmelerini sağlamayı amaçlayan bir öğrenme deneyimi sunmuştur. Örnek ifadeler şunlardır:

Hepsi doğanın bir parçası ve her biri de kendine özgü bir yaşam biçimini sürdürüyor. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 113)

Bitkiler kuruyunca doğal bitki örtüsü bozuluyor bu bitki örtüsüyle beslenen pek çok hayvan aç kalıyor. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 113)

Ağaçlar ve bitkiler bu mantar ağını kullanarak birbirlerine ihtiyaçlarını bildirirler. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 113)

Eğer bir bitki saldırıya uğrarsa diğer ağaçlara da sinyaller göndererek onları ikaz eder. Bu uyarıya bir çeşit kırmızı alarm da diyebiliriz. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 139)

İlkokul Türkçe ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf ders kitaplarında işlenen erdemler teması, yaşam haklarına odaklanarak 8 temel değer aracılığıyla incelenmiştir. Bu bağlamda, öğrencilere yaşama hakları konusunda bilinç kazandırmak amacıyla özel gereksinimli bireylerin yaşama haklarına özellikle vurgu yapılmıştır. Tema, doğrudan ya da dolaylı olarak yaşam haklarına dair cümleler içermekte ve bu temada öğrencilerin bu konudaki duyarlılıklarını artırmanın amaçlandığı söylenebilir. Bu şekilde, öğrencilerin yaşam haklarına olan duyarlılıklarının geliştirilmesi, toplumsal değerlere uyumlu bireylerin yetişmesine katkı sağlamıştır. Metinlerden alıntılar şunlardır:

Demek her bitkinin kendine göre bir güzelliği varmış, demiş. Kaktüs, serçelerle güle su göndermiş. Böylece de solmaktan kurtulmuş. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 16)

Sevgiden çocuklar Göreceksiniz dünya Ne güzel dönecek. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 33)

Dünyası kararar hayvanlar onun sayesinde tekrar yürüme fırsatı buluyor. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 92)

Annem: “Zor günler geçiriyoruz benim senden istediğim bu zorlukları aşip her şeye rağmen okuyup doktor olman.” (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 85)

Fakat Selma Teyze sevgi ve ilgi iyiliğe yaklaşıncaya hemen başına ayağının olduğu yöne çevirip bir şeyler anlatmaya çalıştı. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 79)

Sevginin iyileştirici gücü yine kendini göstermişti. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 79)

Eğer siz de birlik olursanız, birbirinize destek olursanız kimse size zarar veremez. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 97)

İlkokul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarının ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarında yer alan ortak temalardan birisi de Sağlık ve Spor temasıdır. Bu temada, öğrencilere sağlıklı yaşam biçiminin temel unsurları üzerine odaklanılmış ve özellikle dengeli beslenme ile spor faaliyetlerinin önemi vurgulanmıştır. Sağlık ve spor temasında, günlük yaşantıdaki beslenme alışkanlıkları ve düzenli egzersizin, bireyin fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerindeki olumlu etkileri ele alınarak öğrencilere bu konulardaki bilinçlenme sağlanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, bu temada yaşam hakları kavramı da öne çıkarılarak, sağlıklı yaşamın bir bireyin temel hakları arasında önemli bir yer tuttuğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, dengeli beslenme ve spor yapma hakkının, bireyin yaşam kalitesini artırmada ve sağlıklı bir gelecek için temel bir unsur olduğu öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır. İlgili örnek cümleler ise:

Kahvaltı yapmayan çocuklarda bu okul başarısı düşer. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 141)

Anlama kapasitesi, odaklanma ve konsantrasyon azalır vücut kendi depolarından kullanır ve hastalıklar karşısında direnci düşer. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 141)

Canlı kanlı bir vücut, su ister koyun kurak. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 147)

Her çocuk bir renk, çiçek, sağlıklı ve dengeli, sebze, meyve, yiyecek, aşacak her engeli. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 148)

Yalnızca bunlar yetmez aş da olmalıyız. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 242)

Çünkü bütün yemeklerden yemelisin yoksa sağlıklı beslenemezsin yavrucuğum doğru mu? (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 247)

Sağlığımız önemli değerini bilirim uykuma beslenmeme ben çok dikkat ederim. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 228)

Acil çağrı merkezi ve aile bireylerinin telefon numaraları ile adresinizin yazılı olduğu bir kâğıt hazırlayarak bu kâğıdı kolayca ulaşabileceğiniz bir yere koymak da yapabileceklerinden bir diğeridir. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 234)

O zaman her kahvaltıda biraz tahin pekmez yiyelim hem sağlıklı hem akıllı oluruz hem de büyürüz dediler. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 245)

Milli Kültürümüz teması, Türkçe ders kitaplarının aile ve toplum ilişkileri bağlamında yaşam haklarına odaklanan bir alt temasını içermektedir. Bu temada, öğrencilere aile ve toplumun içindeki bireylerin yaşam haklarına dair görüşler sunulmuş ve toplumsal yaşam hakkının önemi vurgulanmıştır. Tema içerisinde, aile bağları, komşuluk ilişkileri, ortak dil ve kültür unsurları gibi milli kültürümüzün temel öğeleri ele alınarak, bu unsurların bireylerin yaşam hakları üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Aynı zamanda, milli kültür teması içinde yer alan maniler, ninniler gibi kültürel ürünlerin yaşam haklarına odaklanması, öğrencilere kültürel zenginliğin yaşam hakları bağlamındaki rolünü anlatma amacını taşımaktadır. Bu kültürel unsurların içinde bulunduğu bağlam, öğrencilere kültürel mirasın yaşam haklarına olan katkılarını anlama ve değerlendirme fırsatı sunmuştur.

Ders kitaplarında, yaşam haklarına dair doğrudan veya dolaylı ifadeler kullanarak öğrencilere, aile ve toplum içindeki ilişkilerin, kültürel unsurların ve geleneklerin bireylerin yaşam haklarına etkilerini anlama ve değerlendirme becerisi kazandırmayı hedeflediği söylenebilir. Bu temada yer alan örnek cümleler şunlardır:

Bu yüzden ben ve kardeşim babaannemin elini sıkı sıkı tutuyor, her yeri birlikte dolaşyoruz. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 199)

Eğitimlerine ve bir aile kurmalarına yardımcı olurdu. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 170)

Benim çocukluğum kalabalık ailemle geniş bir konakta geçti. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 182)

Düğün alanından bakıp bu güzel görüntüye hayran olanlar, kızların gelişine, çıraların yanıp sönmüne el çırparak eşlik etmişler. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 118)

Tepesi budanan çam susuzluktan yandı da yandı. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 139)

Tek başına kaldığım anlayan büyük çam o kayrak yerde için için ağlamaya başladı. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 139)

İlkokul Türkçe ders kitaplarının ikinci ve dördüncü Sınıflarında ortak olarak işlenen bir diğer tema "Okuma Kültürü"dür. Bu temada, öğrencilere kütüphaneler, kitapların önemi ve kitap okumanın değeri gibi konular ele alınmıştır. Okuma kültürü temasında, özellikle bu alışkanlıkların bireylerin yaşam hakları ile ilişkilendirilerek anlatılması amaçlanmıştır. Öğrencilere kitap okuma alışkanlıklarının bireyin yaşam haklarına pozitif etkilerini vurgulayarak, okuma kültürünün bireylerin dünya görüşünü zenginleştirdiğini, bilgi birikimini artırdığını ve iletişim becerilerini geliştirdiğini anlatılmıştır. Bu bağlamda, okuma kültürü, bireylerin bilgiye erişim hakkını güçlendirdiği, düşünsel gelişimi desteklediği ve toplumsal yaşam içinde etkin bir katılım sağladığı vurgulanmıştır. Örnek cümleler şu şekildedir:

Evleri olduğum için kitaplar çok mutlu ve beni çok seviyor. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 220)

Biz de evimizde kitaplı bir kütüphaneye dönüştürüp kendimize bir okuma kösesi hazırlayabiliriz.(MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 18)

Rahatsız edilmek istemediğimi, okuduğumu, düşündüğümü, hayal kurduğumu söyledim. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 28)

Dilerim bütün iyi kitapların kapakları ve çocukların zihinleri açık olur.(MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 220)

Kitaplarım mavi sarı rengarenksiniz. İçinizdeki güzelliklerle aklımın içindedesiniz. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 232)

İlkokul üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında yer alan Birey ve Toplum teması, yaşama hakları kavramını bireyin ihtiyaçları ve toplumun yaşayışıyla ilişkilendirerek ele almıştır. Bu temada, öğrencilere bireyin temel ihtiyaçları ile toplumsal düzenin nasıl birbirine bağlı olduğu ve yaşam haklarının bu bağlamda

nasıl şekillendiği anlatılmıştır. Bireyin sağlık, eğitim, barınma gibi temel ihtiyaçlarının toplumsal düzen içinde nasıl karşılandığı ve bunun yaşama haklarıyla ilişkisi vurgulanmıştır.

Bu temada kullanılan doğrudan veya dolaylı cümleler, öğrencilere yaşama hakları kavramının somut örnekleri üzerinden anlatılmasına olanak tanımakta ve böylece öğrencilerin bu kavramı daha iyi anlamalarına yardımcı olmuştur. Ders kitapları, öğrencilere bireyin ve toplumun birbirine nasıl bağlı olduğunu ve yaşama haklarının bu ilişkide nasıl bir rol oynadığını kavramalarına yönelik bir yol izlemiştir. Örnek cümlelere aşağıda yer verilmiştir:

Ben evde yalnız kalamam ki... Sobayı yakamam, evde kalsam üşürüm, hasta olurum. Hasta olunca okula gidemem, peki o zaman ben nasıl dördüncü sınıf olurum gelecek yıl? (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 37)

23 Nisan da seni bir günlüğüne bu işyerine müdür yapacağım derdi. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 37)

Dünyadaki bütün canlılar yürüyor, koşuyor, yüzüyor ya da uçuyor. Ya ben? Ben burada toprağa çakılıp kalmışım. Oysa dünyayı gezip dolaşmak, yeni yerler keşfetmek isterim.(MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 18)

Oysa çocuklar gibi koşup oynamak, dağlara tırmanmak, denizde yüzmek istemiş. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 18)

Çocuk gibiymiş bu ağaç, içi içine sığmazmış. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 18)

İlkokul üçüncü Sınıf Türkçe ders kitabındaki "İletişim" teması, iletişim konusunu yaşama hakları doğrultusunda ele alarak öğrencilere sunulmuştur. Bu temada, iletişim kurmanın yaşama hakları açısından taşıdığı önem ve iletişimin kuralları gibi konular vurgulanarak, öğrencilere iletişim yeteneklerinin bireyin yaşam haklarına olan etkisi anlatılmıştır. İletişim temasında yaşama haklarıyla ilgili doğrudan veya dolaylı ifadeler kullanarak öğrencilere, etkili iletişimin bireyin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını nasıl karşıladığını, toplum içinde etkili bir iletişim kurmanın bireyin haklarına saygı gösterme ve anlama becerilerini nasıl geliştirdiğini açıklanmıştır. Bu temada kullanılan cümleler, öğrencilere iletişimin, yaşam haklarının güçlendirilmesinde nasıl bir araç olduğunu ve bu becerilerin bireyin toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılımını nasıl desteklediğini anlatarak, iletişim konusunu daha anlamlı kılmayı hedeflediği söylenebilir.

Bu kapsamda metinlerde yer alan örnek cümleler:

Hep yanımda kal anne üstümü ört kuş tüyünden hafif kalbini ipek yorgan yerine. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 169)

Birbirinize eğlenceli desenler, gülümseyen surat ifadeleri gönderebilir hatta uzaktan satranç bile oynayabilirsiniz. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 157)

Bu programlar elektronik postanın aksine arkadaşlarımızla, onlar da bilgisayarın başındayken konuşma imkânı sağlar.(MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 157)

Bir çiçek resmi çiz bana anne. Anne çiçeği koyacağım adını. Ben yaşadıkça hiç solmayacak.

Sevinç gözyaşlarımla sorgulayacağım onu. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 169)

Doğduğumdan günden beri süt, uyku ve annem arasında büyüyorum. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 169)

Gözlerimin baktığı her yerde sen varsın.

Her uyanışına da yine sen oluyorsun yanımda. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 169)

Birinci alt probleme dair bulgular değerlendirildiğinde, yaşama hakkının bu kitaplarda öne çıkan bir konu olduğu görülmektedir. Bu hak, özellikle değerlerle bağlantılı bir biçimde işlenmiş ve geniş bir içerikle ders kitaplarında yer almıştır. Temel olarak yaşama hakları, öğrencilere sunulan metinlerde yoğun bir şekilde işlenmiş ve bu haklar, özellikle temel yaşama, hayatta kalma ve gelişim haklarının korunması gibi alt temalarla sıkça ilişkilendirilmiştir. Öğrencilere yönelik içeriklerde, yaşama haklarına dair vurguların en fazla temel yaşama, hayatta kalma ve gelişim haklarıyla (f:73) ilgili konularda yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bu durum, öğrencilerin fiziksel ve duygusal gelişimlerinin teminat altına alınmasının yanı sıra genel yaşam haklarının korunmasına da vurgu yapılmasını içermektedir. Bu sıklık, yaşama hakkının çocukların hayatındaki kritik önemini vurgulamakta ve çocuk kitaplarındaki metinlerin bu hakların günlük yaşantıda ne kadar yaygın bir şekilde kullanıldığını ve uygulandığını göstermektedir.

3.2. İkinci alt probleme dair bulgular ve yorumlar

İkinci alt problemin kapsamında, ilkokul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler, çocukların gelişme hakkı bakımından değerlendirilmiştir. Gelişme hakkı temasında yer alan kodların hangi kitaplarda ve kitaplardaki hangi temalarda yer aldığı Tablo 2’de yer almaktadır:

Tablo 2: Gelişme hakları bakımından kitaplardaki temaların içerdiği haklar

Tema	Kodlar	Ders Kitaplarındaki Temalar	f
Gelişme Hakkı	2.a. (Madde-5) Aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması (Çocuğa yol gösterme)	T.2.1, T.2.2, T.2.3, T.2.4, T.2.6, T.2.8, T.3.1, T.3.5, T.3.7, T.4.2, T.4.3, T.4.4	15
	2.b. (Madde-7) Ailesini bilme hakkı	T.1.6, T.1.7, T.1.8, T.2.2, T.2.4, T.2.5, T.2.7, T.2.8, T.3.1, T.3.4, T.3.5, T.3.7, T.4.4, T.4.6	34
	2.c. (Madde- 23) Özel bakıma gereksinimli bireyler için gelişim hakkı	T.2.6, T.3.3, T.3.5, T.3.6	16
	2.d. (Madde-28/29) Eğitim alma hakkı	T.2.2, T.2.4, T.2.5, T.3.1, T.3.3, T.3.6, T.3.8, T.4.2, T.4.4, T.4.6	48

Tablo 2 incelendiğinde ilkokul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarının içeriğinde, çocukların gelişme haklarına yönelik belirli temaların vurgulandığı görülmektedir. Bu temalar arasında, aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması, ailesini tanıma, özel bakıma ihtiyaç duyan bireyler için gelişme hakkı

ve eğitim alma hakkı bulunmaktadır. Ayrıca, ilkökul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarının içeriğinin, BMÇHS'de belirlenen çocukların gelişme ve haklarına odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda, kitapların, çocukların bütüncül gelişimini desteklemeye odaklandığı ve çocukların sadece birey olarak değil, aynı zamanda aileleri ve topluluklarıyla etkileşim içinde oldukları geniş bir bağlam içinde değerlendirilmesini desteklediği söylenebilir.

İlkokul Türkçe ders kitaplarında ortak olarak işlenen bilim ve teknoloji temasında, BMÇHS'de yer alan gelişme hakkına özel bir vurgu yapıldığı söylenebilir. Öğrencilere bilim ve teknoloji konularında bilgi sahibi olmanın ötesinde, çocukların genel gelişimi ve haklarına odaklanılmıştır. Bu kapsamda, gelişme hakkı; bilim eğitimi, önemli bilim insanları ve çalışmaları, nitelikli eğitim konuları gibi unsurlar aracılığıyla ele alınmıştır. Aynı zamanda, bilim ve teknoloji temasında işlenen gelişme hakkı, yaşam haklarıyla birleştirilerek ele alınmıştır. Bu, öğrencilere sadece bilimde ilerleme fırsatı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda nitelikli bir yaşam sürme hakkına odaklanmayı içermektedir. Ailesini bilme hakkı da gelişme hakkı bağlamında ele alınarak, öğrencilerin aileleriyle etkileşim içinde olmalarının ve bu etkileşim aracılığıyla gelişmelerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda, çocuğa yönlendirme ve rehberlik yapma amacıyla gelişme hakkı vurgulanarak, öğrencilere kendi potansiyellerini keşfetme ve geliştirme konusunda destek sağlanmıştır.

İlgili temada kullanılan doğrudan ve dolaylı cümleler, gelişme hakkına vurgu yaparak öğrencilere bu haklarının önemini anlama ve değerlendirme fırsatı sunmuştur. Bu temaya ilişkin örnek cümleler:

Kıvrak ve pratik zekâsı tüm okul hayatı boyunca fark edilen genç dahi, yalnızca öğretmenlerini dinleyerek ve arkadaşlarına anlamadıkları konuları anlatarak öğrenmiştir. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 174)

Çünkü Graham Bell hayatını işitme engellilere yardımcı olacak aletler icat etmeye arayacaktı (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 165)

Yıllar geçer derslerinde çok başarılı bir öğrenci olan ihsan ketin, orta öğreniminin ardından devlet tarafından yurtdışında okutulmak üzere seçilir. (MEB Yayınları, 3. Sınıf s.174)

Sürekli bir şeyleri parçalarına ayırıyorsun veya ateş, uzay, örümcekler, makineler ya da bunlardan başka herhangi bir şey seni büyüyorsa sen de büyük bir bilim insanı olabilirsin! (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.109)

İlkokul Türkçe ders kitaplarında ortak işlenen Millî Mücadele ve Atatürk temasında yer alan metinlerde de gelişme hakkına vurgu yapılmıştır. Metinlerin genel yapısı, milli mücadele dönemi ve Atatürk'ün özellikleri gibi tarihsel konuları, gelişme hakkı bağlamında ele alarak öğrencilere kendi ulusal tarihleriyle birlikte bireysel gelişimlerine katkı sağlama amacını taşımaktadır. Aynı zamanda, ailesini bilme hakkı, aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması ve eğitim alma hakkı gibi konular, metinlerin içerisine yerleştirilerek çocukların sosyal ve kültürel bağlamda da gelişmeleri desteklenmiştir. Kitaplarda yer alan örnek cümleler:

Sabah büyük bir heyecanla uyandık. Hazırlıklar tamam. Okula gidiyoruz. (MEB Yayınları, 1. Sınıf s. 95)

Canla birlikte okuldan eve döndük. (MEB Yayınları, 2. Sınıf s. 49)

Annesinin adı Zübejde Hanım, babasının adı Ali Rıza bey'dir. (MEB Yayınları, 2. Sınıf s. 49)

Yanlışların olursa ben düzeltirim. (MEB Yayınları, 2. Sınıf s. 49)

Okula gidiyor musun? Çocuk başını öne doğru hızla eğdi. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.45)

İlkokul birinci ve ikinci sınıflarda yer alan Doğa ve Evren temasındaki metinlerde, öğrencilere gelişim hakkıyla ilgili kavramlar tanıtılmıştır. Bu kapsamda, hayvanların ve bitkilerin gelişimi hakkında bilgiler

sunarak, öğrencilerin doğa ve evren ile etkileşimleri bağlamında bireysel gelişimlerine odaklanıldığı söylenebilir. Ayrıca, ailesini bilme hakkı ve aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması, metinler aracılığıyla gelişim hakkıyla ilişkilendirilmiştir. Metinlerde, hayvanlar ve bitkilerin gelişimi hakkında verilen bilgiler, çocuklara sadece biyolojik süreçleri anlatmakla kalmayıp aynı zamanda bu canlıların yaşam haklarına saygı göstermeyi içermektedir. Bu bağlamda, aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması, doğanın bir parçası olarak hayvanlar ve bitkilerin de birer canlı olarak hakları olduğu perspektifiyle bağdaştırılmıştır. Temada yaşam hakkı ile gelişim hakkının bütünleştirilmesi, öğrencilere çevresel sürdürülebilirlik ve doğanın korunması konusunda bilinç kazandırmayı amaçladığı söylenebilir. Bu kapsamda yer alan örnek cümleler:

Öğretmen ailelerimizi arayıp olanları anlattı. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s. 75)

Sormak için birini ararken, gölün kenarında Zıpızp buldu. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s.64)

Satürn olmak nasıl bir şey onu öğrenmeye çalışıyorum anne. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 107)

Solucandan kuşa, kurttan geyiğe kadar pek çok hayvan evsiz kalacak. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 114)

Doğa kendi içinde sürekli gelişen, değişen varlıkların hepsidir. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 113)

Ben dünyadaki insanlara yönlerini bulmada yardımcı oluyorum. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 128)

İkinci, üçüncü ve dördüncü sınıf ilkökul Türkçe ders kitaplarında bulunan Erdemler teması, öğrencilere çeşitli değerleri benimsemeyi teşvik ederek bireysel gelişimlerine katkıda bulunma amacını taşımaktadır. Özel gereksinime ihtiyacı olan bireylerin hakları, eğitim alma hakkı, aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması gibi konular, gelişim hakları açısından detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Temada özel gereksinime ihtiyacı olan bireylerin hakları, bu bireylerin bireysel gelişim hakları bağlamında öne çıkarılmıştır. Eğitim alma hakkı, erdemler teması içinde önemli bir yer tutarak öğrencilere eşit eğitim fırsatlarının her birey için önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması, öğrencilere sosyal bağlamda gelişimleri açısından önemli bir değer kazandırmayı hedeflemektedir. Dolaylı ve doğrudan cümlelerle yapılan vurgular ile öğrencilere gelişim hakları konusunda farkındalık kazandırmanın amaçlandığı söylenebilir. Kitaplarda geçen bazı ifadeler şunlardır:

İstersen kaktüse söyle, serçelerle sana da su göndersin. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s.17)

Hey arkadaşlar! Bize bu konuda akıl verebilecek biri geliyor. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.76)

Bize bir yol göstermeni istiyoruz senden. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.76)

Okulunda çok başarılı bir öğrenciydim. Okulumu bitirip doktor oldum. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.85)

Dünyası karararı hayvanlar onun sayesinde tekrar yürüme fırsatı buluyor. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.92)

Siyah köpeğim bu kadar çabuk iyileşmesini sağlayan şey kendisine gösterilen sevgi olabilir miydi? (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.79)

Eğer sizde birlik olursanız, birbirinize destek olursanız kimse size zarar veremez ama birbirinizle çekişir, kavga ederseniz birbirinizi yalnız bırakırsanız siz de tıpkı tek çubuklar gibi olursunuz. Kolayca yıkılır, zorluklara yenik düşersiniz. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.96)

İkinci ve üçüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında, Çocuk Dünyası teması kapsamında gelişim haklarına vurgu yapıldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Çocuk dünyası temasında aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunmasının ve çocukların sosyal çevreleri içinde haklara saygı ve sorumluluk bilinci geliştirmelerinin amaçlandığı söylenebilir. Ayrıca, ailesini bilme hakkına vurgu yapılması, çocukların kimlik oluşturma süreçlerinde aile bağlarının önemini anlamalarına katkıda bulunduğu söylenebilir. Bazı örnek ifadeler şunlardır:

Sadece rüzgârı kendini bırak ve gökyüzünün tadını çıkart. (MEB Yayınları,2. Sınıf, s.80)

Annesi kucağına almış çocuğu, pencereden dışarısını göstermiş. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.218)

Büyüme için uyumak gerek. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.218)

Türkçe ders kitaplarının ikinci ve üçüncü sınıflarındaki Sağlık ve Spor temalı içeriklerde, öğrencilerin gelişim haklarına yönelik vurgular önemli bir yer tutmaktadır. Bu temalar içerisinde özellikle, ailesini tanıma ve eğitim alma hakları, genel gelişim hakları kapsamında öne çıkmaktadır. Dolaylı ve doğrudan ifadelerle, bu temada öğrencilere gelişim haklarının önemi konusunda bilgi verilmiş ve bu haklara duyarlılık oluşturulmuştur. Gelişim haklarına yapılan vurgu, öğrencilere sağlık ve spor konularında bilinçlenme ve bilgi edinme imkânı sunarak, bireysel gelişimlerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Aile ile ilgili konularda yapılan vurgular, öğrencilere kendi aile bağlarını güçlendirmeleri ve ailelerini daha yakından tanımalarına fırsat tanımış olabilir. Eğitim alma hakkına odaklanan ifadeler ise, öğrencilere sadece akademik alanda değil, aynı zamanda spor ve sağlık konularında da öğrenmeye yönelik bir tutum geliştirmeleri için önemli rol oynayabilir. Metinlerden örnek ifadeler şunlardır:

Eğer basketbola tutkuluysan yine de boyunun kısılalığını önemseme. Boyu kısa olan çok iyi basketbol oyuncularını da var. Neden sen de onlar gibi olmayasın? (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 135)

Eğer ilgin ve yeteneğin varsa bu okullara gidip kendini geliştirebilirsin. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 135)

Toplumun eğitiminde izciliğin çok büyük rolü vardır. Bu nedenle okullarımızda izcilik faaliyetlerini geliştirmeliyiz. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 249)

Türkçe ders kitaplarının ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarında ortak olan Millî Kültür teması, öğrencilere gelişim haklarına yönelik bilince sahip olma fırsatı sunmaktadır. Bu temanın içeriğinde, özellikle ailesini tanıma hakkı ve eğitim alma hakkı, genel gelişim hakları bağlamında öne çıkmaktadır. Dolaylı ve doğrudan cümlelerle, bu temada öğrencilere gelişim haklarının önemi vurgulanmış ve bu haklara duyarlılık oluşturulmuştur. Millî Kültür temasındaki vurgular, öğrencilere ulusal kimliklerini daha derinlemesine anlamalarına yardımcı olduğu söylenebilir. Ailesini bilme hakkına yapılan vurgu, öğrencilere köklerini keşfetme ve aile bağlarını güçlendirme imkânı tanımaktadır. Eğitim alma hakkına odaklanan ifadeler ise, öğrencilere sadece akademik bilgi değil, aynı zamanda millî kültürleri ve değerleri öğrenme noktasında bir motivasyon sağlayabilmektedir. Örnek ifadeler şunlardır:

Babama kalsa Anadolu'yu karış karış dolaşacağız. (MEB Yayınları, 2.Sınıf, s.199)

Kardeşleri bile onunla övünmeye başladı: ne güzel ne yakışıklı kardeşimiz var, diyorlardı. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 138)

Aman kardeşlerim, dedi, nerelerdesiniz? (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 139)

Eğitimlerini ve aile kurmalarına yardımcı olurdu. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 171)

İkinci Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan Okuma Kültürü temasının içeriğinde özellikle, aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması ile ailesini tanıma hakkı ele alınmıştır. Okuma kültürü temasındaki vurgular, öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırma ve bu süreçte gelişim haklarına duyarlılık oluşturma amacını taşımaktadır. Aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması, öğrencilere toplumsal sorumluluklarını anlama ve bu haklara saygı gösterme konusunda rehberlik etmektedir. Ailesini tanıma hakkına odaklanan ifadeler ise, öğrencilere aile bağlarını güçlendirmenin ve bu bağları anlamının önemini vurgulamaktadır. Kitaplardaki örnek ifadeler şunlardır:

Kitapların evim. Kitaplar olmasa ne işe yarardım bilmiyorum benim çocuklarım. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s.220)

Evleri olduğum için kitaplar çok mutlu ve beni çok seviyor. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s.221)

Yoo olmaz, diye bağırıyorum, kitaplardan vazgeçemem. Yaz boyunca ne okurum sonra? (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s.228)

Üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında yer alan Birey ve Toplum temasının içeriğinde özellikle, aile ve topluluk üyelerini tanıma, ailesini tanıma ve eğitim hakkı gibi konular, genel gelişim hakları açısından ele alınmıştır. Birey ve Toplum temasındaki vurgular, öğrencilere bireysel ve toplumsal düzeyde sorumluluk bilinci kazandırma ve bu süreçte gelişim haklarına duyarlılık oluşturma amacını taşıdığı söylenebilir. Aile ve topluluk üyelerini tanıma vurgusu, öğrencilere empati yeteneklerini güçlendirmenin yanı sıra toplumsal ilişkilerin değerini anlamalarını sağlamış olabilir. Ailesini tanıma ve eğitim hakkına odaklanan ifadeler ise, öğrencilere aile bağlarını güçlendirmenin, eğitim almalarının önemini ve kişisel gelişimlerine katkı sağlamanın vurgulanmasını amaçlamaktadır. Örnek ifadeler aşağıda yer almaktadır:

Gidelim artık okulumuza. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.12)

O bu cevap üzerine yaşlı kral küçük Jack`i kucaklamış ve bundan sonra böyle kendisini evlat edineceğini, kendisinden sonra da onun kral olacağını duyurmuş. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 27)

Ben de okuluma gidiyorum. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 36)

Hasta olunca okula gidemem, peki o zaman ben nasıl dördüncü sınıf olurum gelecek yıl? (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 37)

Üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında yer alan İletişim teması, öğrencilere gelişim haklarına dair bilince sahip olma fırsatı sunmuştur. Bu temanın kapsamında özellikle, aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması, ailesini tanıma ve özel gereksinimli bireylerin gelişme hakları ele alınmıştır. İletişim temasında, öğrencilere etkili iletişim kurma becerileri kazandırma ve bu süreçte gelişim haklarına duyarlılık oluşturma amacının olduğu ifade edilebilir. Aile ve topluluk üyelerinin haklarının korunması vurgusu, öğrencilere toplumsal sorumlulukları ve haklara saygı gösterme konusunda bilinç kazandırabilir. Ailesini tanıma vurgusu ise, öğrencilere empati yeteneklerini güçlendirmenin yanı sıra aile bağlarını güçlendirmenin önemini anlatmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin gelişme haklarına yapılan vurgu ise, öğrencilere toplumun çeşitliliğine duyarlılık kazandırmayı amaçlamıştır. Örnek ifadeler şunlardır:

Bu iletişim araçları, dünyanın neresinde olursanız olun ailenizle ya da arkadaşlarınızla haberleşmenizi sağlar. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 157)

Doğduğum gündən beri süt, uyku ve annem arasında büyüyorum. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.169)

Gözlerime baktığı her yerde sen varsın her uyanışımında, yine sen oluyorsun yanımda. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.169)

İşletme ya da konuşma engellilerin iletişim kurmak için kullandığı işaret dilinde, parmak alfabesi ve sözcüklere karşılık gelen işaretler kullanılır. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.150)

Temalar genelinde yapılan değerlendirmeye göre, Türkçe ders kitaplarının geniş bir yelpazede ele aldığı temalar arasında gelişim hakları, aile haklarının korunması, yeteneklerin gelişimi, engelliler için özel bakım hakkı ve nitelikli eğitim hakkı gibi konular öne çıkmaktadır. Kitaplar içinde en fazla vurgu yapılan konu, nitelikli eğitim hakkıdır ve bu konuya ayrılan bölüm sayısı 40`tır. Gelişim hakları, yaşama hakları kadar sıklıkla kitap metinlerinde yer almaktadır. Bu durum, çocuk kitaplarında gelişim haklarının önemi ve bu hakların metinlerde yaygın bir şekilde işlenmesi ile ilgili bir farkındalığı göstermektedir. Bazı bölümlerde gelişim hakları ile yaşama hakları birlikte ele alınmıştır. Kitaplar, çocukların gelişim haklarına saygılı içeriklerle donatılarak, bu hakların çocuk yaşamındaki kritik rolünü vurgulamaktadır.

Bu değerlendirme, Türkçe ders kitaplarının genel anlamda çocuk haklarına duyarlı bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

3.3. Üçüncü alt probleme dair bulgular ve yorumlar

İlkokul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler, çocukların korunma hakkı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Korunma hakkı temasında yer alan kodların hangi kitaplarda ve kitaplardaki hangi temalarda yer aldığı Tablo 3'te yer almaktadır:

Tablo 3: Korunma hakları bakımından kitaplardaki temaların içerdiği haklar

Tema	Kodlar	Ders Kitaplarındaki Temalar	f
Korunma Hakkı	3.a. (Madde- 2) Ayrım gözetmeme hakkı	T.1.7, T.2.2, T.4.7	8
	3.b. (Madde- 19) Şiddetten korunma hakkı	T.2.2, T.4.5	6
	3.c. (Madde- 36) Sömürüden korunma hakkı	T.3.2, T.4.7	6
	3.d. (Madde- 37) İşkence, zalimce tutumdan hakkı	T.3.2	2
	3.e. (Madde- 38) Silahlı çatışmalardan korunma hakkı	T.1.7, T.2.2, T.3.2, T.4.2	16

Tablo 3 incelendiğinde, ilkokul Türkçe ders kitaplarında korunma hakkına odaklandığını göstermekle birlikte, bu vurgunun, yaşama ve gelişme haklarına kıyasla daha az yoğun olduğunu göstermektedir. Kitaplar, korunma hakkını içeren alt kategoriler olan ayrım gözetme hakkı, şiddetten korunma hakkı, sömürüden korunma hakkı, işkence ve zulümden korunma hakkı, tutumdan korunma hakkı ve silahlı çatışmalardan korunma hakkını ele almıştır. Ancak, yaşama ve gelişme haklarına göre bu konuların kitaplarda daha sınırlı bir şekilde işlendiği gözlenmektedir. Kitapta sıklıkla silahlı çatışmalardan korunma hakkına (16) yer verildiği görülmüştür. Kitabın korunma hakkını ele alırken BMÇHS kapsamına odaklandığı belirtilmiştir. Bu, kitabın uluslararası düzeyde kabul görmüş bir standart olan BMÇHS'ye uygun bir şekilde çocukların korunma hakkına yaklaştığını gösterir.

İlkokul birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında ortak olarak işlenen Millî Mücadele ve Atatürk temasında, korunma hakkına vurgu yapılmıştır. Bu temada ayrım gözetme hakkı, şiddetten korunma hakkı, sömürüden korunma hakkı, işkence ve zulümden korunma hakkı, silahlı çatışmalardan korunma hakkı gibi alt başlıklar ele alınmıştır. Korunma hakkına en fazla bu temada yer verilmiştir. Kitaplardaki korunma hakkının bu temada özellikle vurgulanmasının, Millî Mücadele ve Atatürk temasının tarihsel bağlamı içinde Türk milletinin varlığını ve bağımsızlığını koruma mücadelesini anlatmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu çerçevede, ayrım gözetme hakkı, şiddetten

korunma hakkı, sömürüden korunma hakkı, işkence ve zulümden korunma hakkı, silahlı çatışmalardan korunma hakkı gibi korunma hakları, çocuklara toplumsal bir bilinç kazandırmak ve bu tür hakları anlamalarını sağlamak adına vurgulanmış olabilir. Kitaplardan örnek ifadeler:

Kötüler karşısında bizi koruyan odur. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 63)

Saldırırsa bir düşman, bize gerer kol kanat. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 64)

Fransızlar Adana ve civarında yaptıkları gibi bu bölgelerde de halka eziyet ediyorlardı. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 51)

Yurdumuzu düşmanlardan kurtarmak için savaşlara katılmış. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s. 89)

Vatanımızın birçok yerinde düşmanlar vardı düşmanlardan kurtulmamız gerekiyordu. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s. 89)

Dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında işlenen Doğa ve Evren teması, çocuklara çevre bilinci kazandırma ve doğal kaynakları koruma sorumluluğuyla ilgili bilinç oluşturma amacını taşımaktadır. Bu temada, korunma hakkına dair az da olsa bir vurgu yapılmıştır, özellikle şiddetten korunma hakkı ele alınmıştır. Örnek ifadeler şunlardır:

Eğer bir bitki saldırıya uğrarsa diğer ağaçlara sinyal göndererek onları ikaz eder. Bu yarıya bir çeşit kırmızı alarm diyebiliriz. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.138)

Öyle ki bir fide, stres veya tehlike altında ise diğer bitkiler 10'a çıkart daha fazla karbon göndererek destek olur. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.139)

Dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan Çocuk Dünyası teması, çocukların dünyasına yönelik duyarlılık geliştirmeyi ve onların haklarını koruma konusunda bilinç oluşturmaya amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çocuk dünyası temasının içeriğinde koruma hakkına vurgu yapılmış, özellikle de sömürüden korunma hakkı ve ayırım gözetmeme hakkı ele alınmıştır. Sömürüden korunma hakkının bu temada işlenmesi, çocukların maruz kaldığı potansiyel risklere karşı bilinçlenmelerine katkı sağlamaya amaçlamaktadır. Bu, çocuklara kendi haklarını anlama, başkalarının haklarına saygı gösterme ve olası sömürü durumlarında korunma bilincini kazandırdığı söylenebilir. Örnek ifadeler ise şunlardır:

Gelince anlar, bu bayram bizim. Bu sevinç hepimizin. Gelin, sizleri yüreğimizde misafır edelim. (MEB Yayınları, 4. Sınıf s.210)

Özgür olmak ne güzel,

Kalbim, göklere yüksel! (MEB Yayınları, 4. Sınıf s.211)

Hürriyet çiçeği ile,

Kardeřlik gerçeğiyle, Mutluluk dileğiyle

Geldi 23 Nisan. (MEB Yayınları, 4. Sınıf s.211)

Türkçe ders kitaplarında korunma hakkının yaşama ve gelişme haklarına kıyasla daha az yer aldığı görülmüştür. Korunma hakkı kapsamında Türkçe ders kitaplarında ayırım gözetme hakkı, şiddetten korunma hakkı, sömürüden korunma hakkı, işkence ve zulümden korunma hakkı, tutumdan korunma hakkı ve silahlı çatışmalardan korunma hakkı ele alınmıştır. Kitaplar içinde en fazla vurgu yapılan konu, silahlı çatışmalardan korunma hakkıdır.

3.4. Dördüncü alt probleme dair bulgular ve yorumlar

Dördüncü alt problem kapsamında ilkökul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler, çocukların katılım hakkı bakımından analiz edilmiştir. Katılım hakkı temasında yer alan kodların hangi kitaplarda ve kitaplardaki hangi temalarda yer aldığı Tablo 3'te yer almaktadır:

Tablo 4: Katılım hakları bakımından kitaplardaki temaların içerdiği haklar

Tema	Kodlar	Ders Kitaplarındaki Temalar	f
Katılım Hakkı	4.a. (Madde-3) Çocuğun yararı (Çocukların ihtiyaçlarına öncelik verilmesi)	T.2.1, T.2.2, T.2.4, T.2.6 T.2.8, T.3.1, T.3.4, T.3.5, T.3.7, T.3.8, T.4.7, T.4.8	14
	4.b. (Madde- 12) Kendini ilgilendiren konularda düşüncelerini ifade etme	T.2.7, T.2.8, T.3.1, T.3.3, T.3.6, T.3.7, T.4.1	25
	4.c (Madde-12) Dinlenilme hakkı	T.1.6, T.2.7, T.2.8, T.4.3, T.4.5	27
	4.d. (Madde- 13) Görüşlerini özgürce ifade etme hakkı	T.2.4, T.2.8, T.3.5, T.4.4, T.4.7	14
	4.e. (Madde- 15) Barış içinde toplanma/ Dernek kurma hakkı	T.1.5, T.1.6, T.2.2, T.3.3, T.3.7, T.3.8, T.4.6, T.4.7	19
	4.f. (Madde- 17) Bilgi ve belge kaynaklarına erişim hakkı	T.1.8, T.2.6, T.2.8, T.3.5, T.4.4	36

Tablo 4 incelendiğinde, ilkökul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarında, çocukların katılım haklarına önemli bir vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu katılım hakları, çocuğun yararına yönelik olarak, kendi ilgilendiği konularda düşüncelerini ifade etme, dinlenilme hakkı, görüşlerini özgürce ifade etme hakkı, barış içinde toplanma hakkı ve bilgi, belge kaynaklarına erişim hakkı gibi unsurları içermektedir.

Katılım hakları, çocukların sosyal, kültürel ve eğitimsel gelişimlerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu haklar, çocuklara kendi düşüncelerini özgürce ifade etme, dinlenilme ve toplumsal konularda etkin bir şekilde yer alma imkânı tanıyarak, toplumsal bir bilinç oluşturmaya yönelik bir yaklaşımı içermektedir. Ayrıca, bilgi, belge kaynaklarına erişim hakkı ile çocuklara bilgiye ulaşma ve bu bilgileri değerlendirme yeteneği kazandırma amaçlanmaktadır.

İlkokul ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda yer alan Çocuk Dünyası temasında, çocukların katılım haklarına vurgu yapılmıştır. Bu temada, barış için toplanma ve kendini ilgilendiren konularda düşüncelerini ifade etme hakları ön plana çıkmaktadır. Tema, çocukların katılım haklarını

güçlendirmeyi amaçlayarak, dolaylı ve doğrudan cümlelerle bu haklara vurgu yapmaktadır. Barış için toplanma hakkının vurgulanması, çocuklara bir araya gelerek olumlu etkileşimlerde bulunma, farklı düşünceleri paylaşma ve toplumsal bir bilinç oluşturma fırsatı sunmayı hedeflemektedir. Aynı şekilde, kendini ilgilendiren konularda düşüncelerini ifade etme hakkı, çocuklara kendi yaşantıları, düşünceleri ve deneyimleri üzerinden etkin bir şekilde katılım sağlama olanağı tanımaktadır. Kitaplarda yer alan ifadeler şunlardır:

Oynarsın tabii ki. Hadi geç kaleye. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s.26)

Bugün onun doğum günü. Erhan sokağa çıktı, bizim sokağın çocuklarını öğleden sonra evine çağırdı. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s.47)

Kiminin saçları siyah, Kiminin saçları sarı... Ankara'da buluştuk,

Dünyanın çocukları. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.206)

Haydi, arkadaşlar turnuvarımıza son oyunumuza kutlayalım, ne dersiniz? Atiye teyzenin bizim için hazırladığı meyve suyunu içerken sizin için hazırladığımız tiyatromuzun izlemeye var mısınız? (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 217)

İlkokul Türkçe ders kitaplarında ortak tema olan Doğa ve Evren temasında, birinci, ikinci ve dördüncü sınıflarda çocukların katılım haklarına vurgu yapılmıştır. Bu temada özellikle dinlenilme hakkı ve görüşlerini özgürce ifade etme hakkı ele alınmıştır. Görüşlerini özgürce ifade etme hakkı ise, çocuklara kendi düşüncelerini açıkça ifade etme ve bu düşüncelerini özgürce paylaşma imkânı tanımaktadır. Bu haklar, çocukların toplumsal etkileşimde bulunma, düşünce ve duygularını ifade etme konusundaki yeteneklerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Kitaplarda yer alan örnek ifadeler şunlardır:

Pazar sabahı, okulun düzenlediği geziye katılmak üzere yola çıktık. (MEB Yayınları, 1. Sınıf, s.73)

Masal dinlemek ister misin? (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.219) Onlarla konuşmaktan zevk alırdı. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.231)

Çevresinde toplanan çocuklarla bir olur şakalaşiyor şarkılar ve türküler söylerdi (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.231)

İçim sevinçle doluyor ve bütün çocuklarla arkadaş olduğumu daha iyi anlıyorum (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.210)

Gelin sizlere yüreğimizde misafir edelim (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.210)

23 Nisan 1920 de Ankara'da olmak seni bize hediye eden büyüklerin elinden öpmek istiyorum (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.210)

Bilim ve Teknoloji temasında ise öğrencilerin kendilerini ilgilendiren konularda düşüncelerini özgürce ifade etmeleri ve görüşlerini açıkça belirtmeleri teşvik edilmiştir. Ayrıca, öğrencilere bilgi ve belge kaynaklarına erişim hakları konusunda bilinç kazandırıldığı ifade edilebilir. Tema içerisinde, katılım hakkına dair konular hem doğrudan hem de dolaylı olarak cümlelerle ele alınarak öğrencilere bu önemli konuda kapsamlı bir anlayış kazandırılmıştır. Örnek ifadeler şunlardır:

Sanal ortamda ders yapmaları çok kolay oluyordu. (MEB Yayınları, 1.Sınıf, s.120)

Gazeteler haber verir

Dünyada olup biteni (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 171)

Günümüzde ise artık telefonlar ile konuşmanın dışında birçok şey yapılmaktadır: internete girmek, mesaj göndermek fotoğraf çekmek ve video kaydetmek, müzik dinlemek, görüntülü görüşme yapmak bunlardan bazılarıdır. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 201)

Gelecekte tüm arabalar ayağımızı yerden kesiyor sevgili babaanne, haberin olsun. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.126)

İlkokul ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan Erdemler temasında, katılım hakkına vurgu yapıldığı söylenebilir. Bu tema, çocukların yararını ön planda tutarak, kendi ilgi alanlarındaki konularda düşüncelerini özgürce ifade etme yeteneğini geliştirmeye odaklanmıştır. Ayrıca, temada çocuklara dinlenilme hakkı ve barış içinde toplanma hakkı gibi önemli kavramlar da yer almaktadır. Doğrudan ve dolaylı cümlelerle temanın içerisinde katılım hakkı vurgulanmıştır. Kitaplarda yer alan örnek ifadeler şunlardır:

Örnek çocuk yarışmasının sonuçları bu yıl okulların açılacağı sabah açıklanacaktı. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s.24)

Hey arkadaş dur! Bize bu konuda akıl verebilecek biri geliyor. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.76)

Çiftçi oğullarıyla ne kadar konuştuysa da fayda etmemiş. Çocuklar sözden anlamıyorlar varmış. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s. 96)

İkinci Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan Millî Mücadele ve Atatürk temasında ise katılım hakkının önemini vurgulanmıştır. Bu temada, çocuğun yararı ve barış içinde toplanma hakları, öğrencilerin katılım hakkını anlamalarına yönelik anahtar kavramlar olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, öğrencilerin sadece bireysel haklarını değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını da anlamalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Dolaylı ve doğrudan cümlelerle katılım hakkına vurgu yapılması, öğrencilere bu kavramın farklı yönlerini anlama ve değerlendirme fırsatı tanımaktadır. Örnek ifade şu şekildedir:

Atatürk, bir gün Ankara'da yapılan yağlı güreş karşılaşmasına gitmişti. Bu, ülke çapında bir karşılaşmaydı. Meydanda davul ve zurnalar çalıyor, er meydanında turlar çevrilirken naralar atılıyordu. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s.56)

İlkokul ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında ortak olan Millî Kültürümüz temasında, çocuğun yararı, barış içinde toplanma hakkı gibi unsurlarla birlikte, kendini ilgilendiren konularda düşüncelerini ifade etme hakkı da ele alınmıştır. Bu temada, katılım hakları, demokratik bir vatandaşlık anlayışı bağlamında işlenmiştir. Öğrencilere, kendini ilgilendiren konularda düşüncelerini ifade etme hakkının, bireysel gelişimlerine nasıl katkı sağlayabileceği anlatılmıştır. Ayrıca, barış içinde toplanma hakkıyla birlikte, toplumsal birlik ve dayanışmanın önemi vurgulanarak öğrencilere sosyal sorumluluk bilinci aşılanmaya çalışılmıştır. Örnek ifadeler şunlardır:

Bayram yapar çocuklar Yirmi Üç Nisan bugün. Büyük bir sevinç kaplar

Bütün yurdun üstünü (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 206)

Yarın hep birlikte gidip derdimizi anlatalım. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.110)

Anadolu Kadınlar Birliği kadın ve genç kızlar için bir eğitim ve üretim kurumuydu. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.171)

İlkokul ikinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan Okuma Kültürü temasında, çocuğun yararı, kendini ilgilendiren konularda görüşlerini ifade etme ve görüşlerini özgürce ifade etme hakları, katılım hakları açısından ele alınmıştır. Öğrencilere, kendi ilgi alanlarına yönelik okuma alışkanlıkları geliştirme ve farklı görüşlere açık olma fırsatı tanınarak, katılım hakları konusunda duyarlı bireyler olmalarına destek sağlandığı söylenebilir.

Görüşlerini ifade etme ve özgürce düşüncelerini ifade etme hakları, öğrencilere demokratik bir ortamda etkili iletişim kurma becerileri kazandırma amacını taşır. Dolaylı ve doğrudan cümlelerle katılım haklarına vurgu yapılması, öğrencilere bu hakların günlük yaşamları içinde nasıl uygulanabileceğini daha anlamlı bir şekilde anlamalarına yardımcı olabilir. Metinlerde yer alan örnek ifadeler ise şunlardır:

—İstersen kitaplardan birini bırak, diyor.

—Yoo olmaz, diye bağıyorum, kitaplardan vazgeçemem. Yaz boyunca ne okurum sonra? (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 228)

Sonra matbaada kâğıtlara basıldılar, iki kapak arasına girip kitaplaştılar. Kitaplar çoğaldı. Çoğaldıkça ülkenin dört bir yanına dağıldılar. (MEB Yayınları, 2. Sınıf, s. 220)

İlkokul üçüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan Birey ve Toplum temasında da yine katılım haklarına yer verilmiştir. Metinlerde yer alan örnek ifadeler şunlardır:

Çocuğunuz bir gül ama biliriz ki yaz,

Saf hava, uyku, su, oyun demek

Böyle olursa hastalık olmaz,

Okul açıldı başladı emek (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.12)

Ama sadece bu çocuk bana gerçeği olduğu gibi anlattı; işte bu yüzden benden sonra o kral olacak. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s. 27)

İlkokul üçüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında İletişim temasında, çocuğun yararı gözetilerek, bilgi ve belge kaynaklarına erişim hakları, öğrencilerin katılım hakları açısından değerlendirilmiştir. Bu temada yer alan katılım haklarına dair örnekler şunlardır:

Hazırlayıp özenle,

Matbaada basarlar.

Her gün aynı düzende,

Bize ulaştırırlar. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.144)

Bu iletişim araçları dünyanın neresinde olursanız olun ailenizle ya da arkadaşlarınızla haberleşmenizi sağlar. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.157)

Mesajlaşma ve sosyal medya sitelerindeki hakaret mesajlarını asla karşılık verme! (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.158)

İlkokul üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında Sağlık ve Spor temalarında katılım hakları vurgusu, öğrencilere fiziksel etkinliklere katılımın ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının önemini anlatmayı amaçlamıştır. Çocuğun yararı ilkesi, öğrencilere spor ve sağlıkla ilgili bilinçlenme fırsatı sunarak, bireysel ve toplumsal anlamda sağlıklı yaşam pratiklerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Barış içinde toplanma hakları ise öğrencilere sosyal etkileşim ve dayanışma içinde bulunma imkânı tanıyarak, katılım haklarını geniş bir bakış açısıyla ele almıştır. Örnek ifadeler şunlardır:

İlk yardım, sağlık görevlileri gelene kadar yardım gereksinimi olan kişinin durumunun kötüleşmesini önlemek için yapılan işlemlerdir. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.234)

Bu adımı da yapacaklarınız 112 acil çağrı merkezini arayarak kendinizi tanıtmak ve aradığınız numarayı bildirmek, kazanın nerede, nasıl olduğu ve kaç kişinin yaralandığı gibi bilgileri vermek. (MEB Yayınları, 4. Sınıf, s.234)

Toplumun eğitiminde izciliğin çok büyük bir rolü vardır. Bu nedenle okullarımızda izcilik faaliyetlerine geliştirmeliyiz. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.249)

İzcilik faaliyetleri, hoşgörü, sevgi ve saygıya dayanır. (MEB Yayınları, 3. Sınıf, s.249)

Türkçe ders kitaplarında katılım hakkının yaşama hakkına kıyasla daha az, korunma ve gelişme hakkına göre ise daha fazla yer aldığı görülmüştür. Katılım hakkı kapsamında Türkçe ders kitaplarında çocuğun yararı, kendini ilgilendiren konularda düşüncelerini ifade etme, dinlenilme hakkı, görüşlerini özgürce

ifade etme hakkı, barış içinde toplanma/dernek kurma hakkı, bilgi ve belge kaynaklarına erişim hakkı ele alınmıştır. Kitaplar içinde en fazla vurgu yapılan konu, bilgi ve belge kaynaklarına erişim hakkıdır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma, ilkokul birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarının BMÇHS`nin dört hak kategorisine göre incelenmesini amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçları, ilkokul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarının genel olarak bu temel haklara odaklandığını ve içeriklerinde bu haklara yer verdiğini göstermektedir.

Yaşama hakları, çocuğun temel haklarının merkezini oluşturmaktadır. Bu haklar, çocuğun sağlıklı bir biçimde büyümesi, güvenliği, beslenmesi, barınması ve bakımı gibi temel yaşamsal ihtiyaçlarına odaklanmaktadır (Sarı, 2019). Araştırma, ilkokul Türkçe ders kitaplarının metinlerinde yaşama haklarına genel bir vurgu olduğunu göstermekle birlikte, bu vurgunun özellikle üçüncü ve dördüncü sınıf seviyelerinde daha belirgin olduğunu göstermektedir. İlkokul seviyelerinden başlayarak, öğrencilerin yaşama hakları konusundaki farkındalığını artırmak adına içeriklerin artan bir biçimde bu haklara odaklandığı gözlemlenmiştir. Nayır ve Kepenekçi (2011) ile Büyükalın ve Harmanakaya'nın (2019) çalışmalarında benzer bir eğilim gözlemlenmiştir, bu da ilkokul birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarının incelenmesi sonuçları ile uyumluluk göstermektedir. Bu tutarlılık, ilgili literatürle uyumlu bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Araştırma, ilkokul düzeyindeki Türkçe ders kitaplarının çocuk hakları odaklı içeriklerle zenginleştirilmesinin, öğrencilerin bu haklar konusundaki anlayışlarını güçlendirebilecek önemli bir araç olduğunu vurgular.

Bu çalışma, çocuğun toplum, aile ve genel yaşam içinde aktif bir rol üstlenmesini hedefleyen katılım haklarına odaklanmaktadır. Çelik ve Meray'ın (2020) ifadesine göre, bu haklar çocuğun düşüncelerini açıklama, kendisini ilgilendiren konulardaki kararlara katılma, barış içinde toplanma ve demokratik süreçlere katılma haklarını içermektedir. Çocuğun, toplum içerisinde varlık göstermede etkileme hakkı olarak tanımlanan katılım hakları, onun birey olarak toplumda yer bulma sürecine odaklanmaktadır. İlgili araştırma, ilkokul birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitaplarında katılım haklarına da önemli bir vurgu yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu vurgunun özellikle ikinci ve üçüncü Sınıflarda daha fazla ele alındığı, devamında dördüncü sınıflara yer verildiği, en az ise birinci sınıf seviyesinde katılım haklarına yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu durum, çocukların yaşlarına uygun bir şekilde katılım haklarına yönlendirilerek, demokratik süreçlere daha fazla dâhil olmalarına olanak tanınmasının önemini vurgular.

Nayır ve Kepenekci'nin (2011) çalışmasında birinci kademedeki katılım haklarına daha fazla vurgu yapıldığı bulgusuyla paralellik göstermektedir. Ancak, diğer araştırmacıların (Büyükalın & Harmanakaya, 2019; Kepenekci & Aslan, 2011; Sarı,2019; Türkyılmaz & Kuş, 2014) çalışmalarında katılım haklarına daha az yer verildiği gözlemlenmiştir. Diğer çalışmalarda, çocukların katılım haklarına daha fazla vurgu yapılmasının önemli olduğu görüşü yaygındır. Çocukların toplumsal yaşamda etkin bir rol oynamaları, kendi görüşlerini özgürce ifade etmeleri, toplumsal kararlara katılmaları, düşüncelerini açıklamaları ve demokratik süreçlere dâhil olmaları, genel olarak demokratik bir toplumun oluşturulmasına ve sürdürülmesine katkı sağlar.

Bu bağlamda, ilkokul Türkçe ders kitaplarında katılım haklarına daha fazla vurgu yapılması, çocuklara bu hakları öğretmenin yanı sıra, öğrencilere demokratik vatandaşlık değerlerini benimseme fırsatı

sunabilir. Çocukların küçük yaştan itibaren demokratik değerlere aşına olmaları, toplumsal sorumluluk bilinci kazanmaları ve toplumlarına aktif katılım sağlamaları açısından büyük bir önem taşır.

Diğer çalışmalarda, çocukların katılım haklarına daha fazla vurgu yapılmasının önemli olduğu görüşü yaygındır. Çocukların toplumsal yaşamda etkin bir rol oynamaları, kendi görüşlerini özgürce ifade etmeleri, toplumsal kararlara katılmaları, düşüncelerini açıklamaları ve demokratik süreçlere dâhil olmaları, genel olarak demokratik bir toplumun oluşturulmasına ve sürdürülmesine katkı sağlar. Bu bağlamda, ilkokul Türkçe ders kitaplarında katılım haklarına daha fazla vurgu yapılması, çocuklara bu hakları öğretmenin yanı sıra, öğrencilere demokratik vatandaşlık değerlerini benimseme fırsatı sunar. Çocukların küçük yaştan itibaren demokratik değerlere aşına olmaları, toplumsal sorumluluk bilinci kazanmaları ve toplumlarına aktif katılım sağlamaları açısından büyük bir önem taşır.

Sonuç olarak, ilkokul Türkçe ders kitaplarında katılım haklarına verilen önem, çocuk hakları alanındaki genel gelişmeleri destekleyerek, çocukların güçlendirilmesine, demokratik değerlere erken yaşta aşına olmalarına ve toplumlarına daha aktif bir şekilde katılım sağlamalarına yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.

İlkokul Türkçe ders kitaplarında, çocuğun gelişim hakkının önemi vurgulanmış ve bu haklara ne ölçüde vurgu yaptığı gözlemlenmiştir. Çocuk hakları, genel anlamda çocukların yaşam kalitesini artırmayı ve toplumsal hayata etkin bir şekilde katılabilmelerini sağlamayı amaçlar. Bu bağlamda, gelişim hakkı da çocukların toplum içinde aktif bir rol alabilmeleri ve çevrelerine dair bilgi sahibi olabilmeleri için temel bir hak olarak değerlendirilmektedir.

Sarı'nın (2019) ifadesine göre, çocukların gelişim hakları, eğlence, kültürel faaliyetler, oyun, serbest zaman etkinlikleri ve dinlenme gibi unsurları içermektedir. Bu hakların öğrenilmesi, çocukların yaşam deneyimlerini zenginleştirmelerine, kişisel gelişimlerini desteklemelerine ve toplumsal hayatta daha etkin rol almalarına olanak tanır. Bu noktada, ilkokul Türkçe ders kitaplarının bu haklara vurgu yapması, çocukların bu alanlarda bilinçlenmelerine önemli bir katkı sağlayabilir.

Araştırmanın ortaya koyduğu bulgulara göre, ilkokul Türkçe ders kitaplarında gelişim hakkına yönelik bir vurgu olduğu görülmektedir. Özellikle ikinci ve üçüncü sınıflarda bu vurgunun daha belirgin olduğu belirtilmiş, dördüncü sınıflarda da devam ettiği ifade edilmiştir. Ancak, birinci sınıflarda bu hakkın daha az vurgulandığı gözlemlenmiştir. Diğer yandan, Büyükalın ve Harmankaya'nın (2019) çalışmalarında, yaşama hakkından sonra gelişme hakkına daha fazla öncelik verildiği belirtilmiştir. Bu durum, ilgili araştırma ile çelişmektedir. İlkokul Türkçe ders kitaplarının incelendiği bu çalışmada, yaşam hakkından sonra katılım hakkına daha sık yer verildiği, ardından gelişim hakkına vurgu yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, katılım ve gelişim haklarının birbirlerine yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

Sarı'nın (2019) çalışmasındaki sonuçlarla diğer çalışmalardaki bazı farklılıklar, ilkokul Türkçe ders kitaplarının içeriklerinin çeşitliliği ve vurgularının değişkenlik gösterdiğini göstermektedir. Bu çeşitlilik, ders kitaplarının hazırlanmasında etkili olan çeşitli faktörlerin rolünü yansıtabilir.

Sonuç olarak, gelişim hakları, çocukların toplumsal yaşamda aktif bir rol alabilmeleri ve yaşadıkları dünya hakkında bilgi sahibi olmaları açısından büyük önem taşır. İlkokul Türkçe ders kitaplarında bu haklara vurgu yapılması, çocukların bu alanlarda bilinçlenmelerini sağlayarak toplumsal katılımlarını destekleyebilir. Ancak, ders kitaplarının içeriğindeki farklılıkların ve vurgu farklarının dikkate alınması, çocuk haklarına duyarlı bir eğitim sağlanması açısından önemlidir.

Çocuk hakları, çocukların yaşamlarını olumsuz etkileyebilecek unsurlardan korunmasını amaçlar ve bu haklar, çocuğun savunmasızlık durumunu göz önünde bulundurarak düzenlenir. Bu bağlamda, çocukların sadece çocuk olmaları, korunma haklarına otomatik olarak sahip olmalarını gerektirir. Özellikle çocuğun özne konumuna geçmesiyle birlikte, yaşamını etkileyebilecek her türlü faktörden korunması öncelikli bir sorumluluktur (Sarı,2019).

Sarı'nın (2019) belirttiği gibi, korunma hakları çocuğun sağlığı, güvenliği, eğitimi, ahlaki değerleri ve genel refahını temin etmeyi amaçlar. Bu haklar, çocuğun yaşamında olumsuz etkilere yol açabilecek risk ve tehlikelere karşı korunmasını sağlar. Ancak, ilkökul Türkçe ders kitapları üzerine yapılan araştırma sonuçlarına göre, korunma hakkına daha az vurgu yapıldığı görülmektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, korunma hakkının genel olarak Millî Mücadele ve Atatürk temalarında yer aldığı belirlenmiştir. Bu durum, korunma hakkının içerdiği maddelerin, tarihsel ve ulusal temalar bağlamında daha fazla vurgu bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, dördüncü sınıf seviyesinde korunma hakkına daha çok yer verilmesi, belirli yaş düzeylerine göre hakların vurgulanmasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır.

Korunma hakları arasında en çok silahlı çatışmalardan korunma hakkının ele alındığı, en az ise sömürüden korunma hakkının işlendiği gözlemlenmiştir. Bu durum, belirli hakların diğerlerine kıyasla daha fazla vurgulanmasının içerik tercihleri veya müfredat öncelikleriyle ilgili olabileceğini göstermektedir.

Büyükalan ve Harmankaya'nın (2019) çalışmalarına göre, çocuk haklarının metinlerde yer alma düzeyinin incelenmesi, ilgili araştırmayla paralellik gösteren bir sonuca ulaşmıştır. Yani, korunma hakkının metinlerde daha az yer alması eğitim materyallerinde çocuk haklarına ilişkin konuların yeterince vurgulanmadığını düşündürülebilir.

Sonuç olarak, çocukların korunma haklarına ilişkin eğitim materyallerinin içeriğinin çeşitlendirilmesi ve bu hakların dengeli bir şekilde işlenmesi, çocukların bu haklar konusunda daha bilinçli olmalarını sağlayabilir. Bu, çocuk hakları perspektifinden bakıldığında, çocukların güvenli ve destekleyici bir çevrede büyüme hakkını güvence altına alabilir ve genel olarak çocuk haklarının daha etkin bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Araştırma sonucunda, şu öneriler geliştirilmiştir:

- İlkokul Türkçe ders kitaplarında, korunma hakları içerisinde yer alan farklı konulara eşit bir şekilde vurgu yapılmalıdır. Sadece belirli bir hakka odaklanmak yerine, tüm korunma haklarına adil bir biçimde yer verilmelidir.
- Ders kitaplarında, çocuk katılımını teşvik edecek interaktif etkinliklere ve örnek olaylara daha fazla yer verilmelidir.

Kaynakça

- Akyüz, E. (2000). *Çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Akyüz, E. (2001). Çocuk hakları Sözleşmesi'nin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Millî Eğitim Dergisi*, 151.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Büyükalın, E., & Harmankaya, İ. (2019). Ödüllü resimli çocuk kitaplarında çocuk haklarının incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 48(1), 769-791.
- Civelek, D., Yılmaz Gündüz, D., & Karafilik, F. (2021). *İlkokul Türkçe 1 ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çeçen, M. A., & Çiftçi, Ö. (2007). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 35(173), 39-49.
- Çelik, M., & Merey, Z. (2020). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesi. *Dişalektolog-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (25).
- Demircan, C. (2006). TÜBİTAK çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1).
- Donnelly, J. (2013). Universal human rights in theory and practice. *Cornell University Press*.
- Ertuğrul, Ş. (Ed.). (2023). *İlkokul Türkçe 2. sınıf ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kepenekci, Y. ve Aslan, C. (2011). *Okulöncesi döneme seslenen kitaplarda çocuk hakları*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Martínez-Bello, V., Martínez-Rojas, Á., & Lahuerta-Contell, S. (2020) A critical analysis of the explicit and implicit treatment of human rights education in early childhood education textbooks. *Frontiers in Education*, 5, Article 565139. <https://doi.org/10.3389/feduc.2020.565139>
- Merey, Z. & Kuş, Z. (2014). *Demokratik vatandaşlık ve çocuk hakları eğitimi*. Pegem A Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı
- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *The Qualitative Report*, 27(1), 64-77.
- Nayır, F., & Kepenekci, Y. (2011). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları. *İlköğretim Online*, 10(1), 160-168.
- Özdemir Uluç, F. (2008). *İlköğretim programlarında çocuk hakları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Sarı, T. (2019). *Çocuk Kütüphanelerinde Yer Alan Çocuk Kitaplarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi: Ankara İli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sayar, B., Korkmaz Değer, F., Polat, H., Erdoğan, İ., Yeşilova, K., Taşdemir, M., & Zengin, T. (2023). *İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Toğrulca, S. (2019). *Cumhuriyetten Günümüze Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Çocuk Hakları Bakımından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Turan, S. (2011). *Masalların çocuk hakları bağlamında çözümlenmesi ("Her Güne Bir Masal" Adlı Kitap Üzerine Bir İnceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Türkyılmaz, M., & Kuş, F. (2014). İlköğretim 100 Temel Eserde Çocuk Hakları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 39-63.
- Westman, J. C. (1999). Children's rights, parents' prerogatives, and society's obligations. *Child Psychiatry and Human Development*, 29, 315-328.

Yıldırım Doğru, S., Durmuşoğlu Saltalı, N., Budak, O. & Konuk Er, R. (2015). *Çocuk hakları ve koruma*. Eğiten Kitap.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, O. (Ed.). (2021). *İlkokul Türkçe ders kitabı 3*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.